

Зек Богдан

ЛУЦЬКА В'ЯЗНИЦЯ У ПЕРІОД НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (1941–1944 РР.)

Луцька в'язниця періоду Другої світової війни більш відома для широкого загалу розстрілом бранців 23 червня 1941 р. Поряд із низкою опублікованих джерел¹, вказана тема стала предметом дослідження М. Кучерепа², Г. Бальбузи³, В. Засекіна, М. Коца⁴, Л. Бондарук, Т. Ячечко-Блаженко⁵ та інших дослідників, у тому числі й автора

¹ Білас І.Г. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953: Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз: у 2-х кн. Кн. 2. К. : Либідь – Військо України, 1994. 688 с.; Куделя М.П. Під мурами луцької тюрми: Спогади. Луцьк : «Надстир'я», 2001. 132 с.; Присяжний Т. Масові вбивства в Луцьку. *Літопис Волині*. 1953. № 1. С. 65–70.

² Кучерепа М.М. Волинь: 1939–1941 рр. : навчальний посібник. Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2006. 456 с.

³ Бальбуза Г.М. Трагедія в'язнів луцької в'язниці у червні 1941 року. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2008. № 612. С. 152–159.

⁴ Коц М., Засекін В. Розстріл в'язнів Луцької тюрми 23 червня 1941 року. Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2010. 96 с.

⁵ Бондарук Л., Зек Б., Ячечко-Блаженко Т. Проект «Україна». Волинь 1939–1946 років. Окупована, але нескорена / худож.-оформлювач М. Мендор. Харків : Фоліо, 2020. 572 с.

Зек Богдан – кандидат історичних наук, завідувач науково-експозиційного відділу новітньої історії Волині Волинського краєзнавчого музею, e-mail: zekbohdan@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7116-7487>
Researcher ID: <https://publons.com/researcher/4496463/zek-bohdan/>

Zek Bohdan – Candidate of Historical Sciences, Head of the scientific exposition department of modern history of Volyn Volyn Regional Museum, e-mail: zekbohdan@gmail.com

даної роботи⁶. Нажаль подальше функціонування в'язниці у період німецької окупації 1941–1944 рр. дослідниками предметно не розглядалось. Відтак на меті вказаної роботи закрити цю прогалину. У даному дослідженні ми ставимо перед собою наступні завдання:

- висвітлити вплив подій 23 червня 1941 р. на суспільно-політичні процеси на Волині;
- охарактеризувати комплекс заходів із вшанування пам'яті розстріляних бранців Луцької в'язниці у період німецької окупації;
- визначити місце пенітенціарного закладу у системі карально-репресивних заходів нацистської влади.

Згідно з радянськими документами Луцька в'язниця була залишена персоналом 25 червня о 23 год.30 хв⁷. Того ж дня було окуповане і саме місто⁸. Між передовим німецьким підрозділом і охоронцями тюрми відбулась перестрілка, у результаті якої декілька співробітників НКВС потрапило в полон⁹. За свідченнями колишнього в'язня Л. Ліхтанського, зранку 26 червня бранців нагодували шматком білого хліба і солодкою кавою. Близько півдня німці почали відпускати в'язнів із тих місцевостей, які були звільнені від більшовиків¹⁰. Однак близько 300 арештантів євреїв, яких не вивели на розстріл, німці залишили у в'язниці¹¹.

Як і в інших тюрмах західного регіону України де відбулись розстріли бранців перед відступом, у Луцьку новоприбула нацистська влада прагнула використати трагедію для втілення власної антигуманної політики. Так, згідно з повідомленням начальника німецької Поліції безпеки і СД 27 червня 1941 р. у Луцьк прибула зондеркоманда команда 4а. У згаданому документі йде мова про вжиті заходи щодо боротьби з мародерами та повідомлення про розстріл більшовиками

⁶ Зек Б.М. Луцьк у перші дні німецько-радянської війни (22–25 червня 1941 р.). *Наук. праці іст. ф-ту Запоріжжя. нац. ун-ту*. Запоріжжя : ЗНУ, 2014. Вип. XXXVIII. С. 180–184; Зек Б.М. Луцьк у роки нацистської окупації (1941–1944) : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2017. 421 с.

⁷ Білас І.Г. Репресивно-каральна система в Україні. С. 273.

⁸ Зек Б.М. Луцьк у роки нацистської окупації. С. 58.

⁹ Коц М., Засекін В. Розстріл в'язнів Луцької тюрми 23 червня 1941 року. С. 53–54.

¹⁰ Ліхтанський Л. Я бачив пекло. *Український голос*. 1941. 23 жовтня. С. 3–4.

¹¹ Коц М., Засекін В. Розстріл в'язнів Луцької тюрми 23 червня 1941 року. С. 31.

2800 в'язнів. У вбивствах і порушеннях громадського порядку німці звинувачували єврейське населення міста. Маючи засоби до поширення пропаганди нацисти підготували привід для початку втілення політики Голокосту. Вже 30 червня 1941 р. розстріляли 300 євреїв¹² і 20 мародерів¹³. Прагнучи позбавити іудейську громаду міста чоловічої частини та аби уникнути можливого опору у майбутньому, нацисти продовжували страти. 2 липня 1941 р. було видане оголошення про явку чоловіків єврейської національності віком від 16 до 60 років на територію замку Любарта з лопатами для чищення дренажних систем. Після того, як вони викопали рів, їх почали розстрілювати групами по 10–30 осіб. Упродовж чотирьох годин було вбито 1160 чоловіків. Після цієї акції було повідомлено, що це відплата за вбивство луцьких в'язнів і 10 німецьких солдатів¹⁴. У джерелах є певні розбіжності стосовно часу розстрілу і кількості жертв, однак вони конкретизують місце страти – східний бік в'язниці¹⁵.

У зв'язку з численними невдачами Червоної армії, значна кількість військових потрапила в полон. Радянських комбатантів направляли в тили вермахту, у тому числі й на територію Волині, яка швидко опинилася у лещатах нацистського нового порядку. Місце для утримання червоноармійців не вистачало, тому німецька влада прийняла рішення розмістити полонених і на території Луцької в'язниці. Згідно свідчень табір¹⁶ почав тут функціонувати від 28–29 червня¹⁷. Згадки про це містяться у мемуарах радянського військовополоненого

¹² Ймовірно тут йде мова про євреїв, яких німці залишили у в'язниці після 25 червня 1941 р.

¹³ Украинские националистические организации в годы Второй мировой войны. Документы: в 2 т. Т. 1: 1939–1943 / под ред. А.Н. Артизова. М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2012. С. 376.

¹⁴ The United States Holocaust Memorial Museum Encyclopedia of Camps and Ghettos, 1933–1945: Ghettos in German-Occupied Eastern Europe. – Bloomington: Indiana University Press, 2011. P. 1412.

¹⁵ Зек Б.М. Луцьк у роки нацистської окупації. С. 124–125.

¹⁶ У Луцьку знаходився табір для радянських військовополонених «Шталаг № 360», призначений для розміщення військовослужбовців із числа рядового та сержантського складу.

¹⁷ Круглов А., Уманский А., Шупак И. Холокост в Украине: Рейхскомисариат «Украина», Губернаторство «Транснистрия»: монографія. Дніпро: Украинский институт изучения Холокоста «Ткума»; ЧП «Лири АД», 2016. С. 109.

В. Унрау. Із його спогадів можна зрозуміти, що полонені харчувались із польових кухонь, камери, у яких вони перебували, не були зачинені, принаймні спочатку (очевидно була виставлена лише зовнішня охорона – авт.). Начальником охорони табору значився Шульць, спроби втечі карались розстрілами. На площі поблизу в'язниці (місце де раніше був встановлений пам'ятник П. Савельєвій на вул. Кафедральній) розташовувався пересильний пункт, де могло розміщуватись близько 1 тис. полонених для відправки на Захід¹⁸. Усі ті, хто викликав підозру до себе або порушував дисципліну, потрапляли до камери № 7¹⁹.

Згідно із висновком радянської комісії із підрахунку втрат у роки окупації, станом на червень 1942 р. у таборі полонених залишилось живими 270 осіб, 10 530 чоловіків упродовж 8 місяців були розстріляні і померли з голоду. Поховання полонених розташовувались навколо південної і західної стін в'язниці, частина в с. Гнідава²⁰. Таким чином, після вбивства в'язнів і розстрілу євреїв, це вже третя масова гибель людей, яка за локалізацією пов'язана із Луцькою в'язницею.

Страта бранців викликала значний резонанс у суспільстві. Із приходом окупаційної влади було створено спеціальну комісію для вивчення подій 23 червня 1941 р. До неї увійшли С. Говдій, Л. Ліхтанський, вчитель-історик Омельчук. Двоє останніх зуміли врятуватися під час розстрілу. Комісія за участю громадськості впорядкувала місця захоронень. Як стверджує М. Кудея, всі чотири могили було огорожено і на них поставлено дубові хрести із стовпчиками. На кожному з них вчепили таблички із написами кількості похованих. У першій могилі їх було 1800, другій, третій і четвертій відповідно – 800, 1200 і 300 чоловік²¹.

¹⁸ Волинський краєзнавчий музей (далі – ВКМ), ф. Допоміжних матеріалів (далі – ДМ), інв. № 27911. Спогади Унрау Віктора Георгієвича, учасника луцького антифашистського підпілля про роки Великої Вітчизняної війни. Арк. 8–10зв.

¹⁹ Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ), ф. Припинених архівно-кримінальних справ (далі – ФП), спр. 76134. Унрау В.Г. Арк. 28.

²⁰ Державний архів Волинської області (далі – ДАВО), ф. р. – 66, оп. 4, спр. 13. Том 1. Арк. 3.

²¹ Кудея М.П. Під мурами луцької тюрми. С. 61.

24 серпня 1941 р. у місті відбулась урочиста панахида за жертвами Луцької в'язниці. Того дня до міста прибула значна кількість людей – родичів загиблих, а також тих, хто співчував трагедії. Дату підтверджує подяка начальника адміністративного відділу обласної управи Є. Тиравського комендантові обласної міліції і міліцейському вишколу Жупінаса-Джупінідзе за належне виконання обов'язків під час «жалібного свята в Луцьку»²².

Більше детальніший опис згаданої події знаходимо у свідченнях очевидців. Так, за спогадами Л. Долинського у панахиді взяло участь 78 священників на чолі з єпископом Полікарпом і десятки тисяч людей. Траурна колона розтягнулась на два кілометри. На відміну від М. Куделі, Л. Долинський стверджує, що загалом було п'ять могил і у найбільшій з них значилось 1320 похованих²³.

Інший очевидець вказаних подій, священник із с. Романів М. Федорчук у своєму щоденнику уточнює, що на панахиді було близько 60 священників, їх супроводжувало кільканадцять тисяч людей. Після служби в соборі всі вирушили до в'язниці, де виступали з промовами і відслужили панахиду. Німці відкрили ворота і пустили поодинокі організації і духовенство. Федорчук також, як і Куделя, говорить, що було чотири могили. Дві знаходились під в'язницею; там було захоронено 800 і 200 людей. Ще дві були на тюремному подвір'ї із написами 800 і 420 полеглих²⁴.

Детальніший опис тюрми станом 24 серпня 1941 р. зробив М. Куделя, який під час панахиди ніс вінок від міської управи. В'язниця постала перед ним наступним чином: «Німці пропустили процесію крізь браму на східне подвір'я, де була найменша могила. Тут німецькі наглядачі створили кордон. За ним на частині подвір'я, прилеглого до стін тюрми, заанімали совєцькі полонені – худі, виснажені, без шапок, вони сумними поглядами дивилися на процесію і уважно слухали панахиду. Деякі з них час від часу хрестилися. До найбільшої могили, що на західному подвір'ї, німці не пустили

²² ДАВО, ф. р. – 2, оп. 2, спр. 6. Арк. 38.

²³ Долинський Л. Похорон у Луцьку. *Літопис Волині*. 1953. № 1. С. 72–73.

²⁴ Данилюк В.О. Вірити занадто боляче... Волинь: Хроніка подій 1939–1944. Художньо-документальна повість. Луцьк: Ініціал, 1995. С. 100–101.

нікого, там все було заповнене людьми, які не хотіли воювати за Сталіна і внаслідок методичного обману вибрали голодну смерть у таборах Гітлера, такого самого ката, як і Сталін. Це був трагічний парадокс долі»²⁵.

Візуальний образ в'язниці періоду німецької окупації зберігся на фотографіях того часу. Переважна більшість із них, які відомі на сьогоднішній день, стосуються саме панахиди за розстріляними в'язнями 24 серпня 1941 р. Деякі з них зберігаються у фондах Волинського краєзнавчого музею. На цих світлинах зображені могили з хрестами на фоні в'язничних мурів, полонені радянські комбатанти та значна кількість людей у цивільному одязі²⁶.

Тема розстрілу в'язнів 23 червня 1941 р. продовжувала залишатись актуальною упродовж німецької окупації. Її торкалися у періодичних виданнях і в пізнішому часі. Зокрема, річниці трагедії присвячена стаття А. Дублянського у газеті «Український голос» за 2 липня 1942 р. У ній автор описує чотири найбільші могили. З його слів, на одній із них стоїть табличка – 800, другій – 600–700, двох менших – 350 і 180 загиблих. Окрім того, багато окремих могил були розкидані недалеко від в'язниці²⁷. У 1943 р. у тій же газеті публікувались спогади О. Петрошука під назвою «В оковах смерті (спомини з Луцької тюрми)», який врятувався під час розстрілу²⁸. У періодичних виданнях публікувались оголошення родичів про пошук тих в'язнів, які зникли під час страти²⁹.

Вшанування пам'яті загиблих здійснювалось не лише в Луцьку, але й по всій Волині. За ініціативою української громадськості символічні пам'ятники розстріляним встановлювались навіть у селах. Збереглись відомості про їх публічне освячення у 1941 р. у с. Одерради,

²⁵ Куделя М.П. Під мурами луцької тюрми. С. 62–63.

²⁶ ВКМ, ф. ДМ, інв. № 22148. Фото урочистого перепоховання розстріляних в'язнів Луцької тюрми 24 серпня 1941 р.; Там само, інв. № 24307. Фото урочистого перепоховання розстріляних в'язнів Луцької тюрми 24 серпня 1941 р.

²⁷ Дублянський А. Свято могили. *Український голос*. 1942. 2 липня. С. 4.

²⁸ Петрошук О. В оковах смерті (спомини з Луцької тюрми). *Український голос*. 1943. 4 листопада. С. 2–3; Там само, 7 листопада. С. 2–3.

²⁹ Оголошення. *Волинь*. 1941. 21 грудня. С. 4; Хроніка. *Український голос*. 1941. 4 грудня. С. 6; Шукаю. *Голос Волині*. 1942. 3 січня. С. 4.

у червні 1942 р. у с. Залісочне, восени того ж року у селах Дерно і Ставки³⁰. Відомо, що у липні 1942 р. такий пам'ятник був споруджений за ініціативою членів ОУН(М) у с. Жидичин, проведено його публічне відкриття³¹. Згодом всі подібні пам'ятники були знищені радянською владою.

Після того, як із Луцької в'язниці перемістили військовополонених, німецька влада продовжила використовувати будівлю за прямим призначенням. Нажаль, поки що наявна джерельна база не дає однозначної відповіді у який спосіб і коли це могло статись. У системі нацистської карально-репресивної політики на Волині, Луцька в'язниця відіграла важливе значення. Джерела повідомляють про значну кількість арештів здійснених нацистською владою у 1943 р.

У зв'язку із розгортанням українського визвольного руху, у травні 1943 р. в Луцьку було арештовано близько 90 представників української інтелігенції³². Уповноважений рейхсфюрера з питань боротьби з бандами обергрупенфюрер СС й генерал поліції Е. фон дем Бах наказав провести чергові арешти серед інтелігенції. У ніч з 15 на 16 липня на Волині затримали понад 2000 українців, зокрема 160 осіб у Луцьку³³. Німці змінили тактику і почали арештовувати поляків. Щоб показати свою лояльність до українців, вони передавали поляків для допитів українській поліції, однак згодом забирали і відвозили до Рівного³⁴.

Опис Луцької в'язниці цього часу знаходимо у спогадах інженера І. Кобилка, який в роки німецької окупації проживав у місті і належав на української національно-свідомої інтелігенції. Згідно його

³⁰ Бондарук Л., Зек Б., Ящечко-Блаженко Т. Проект «Україна». Волинь 1939–1946 років. С. 79–80.

³¹ Зек Б. Волинський обласний провід ОУН(М) у 1941–1944 рр.: структура та кадровий склад. *Краєзнавство*. 2019. 4. С. 63.

³² Архів Управління Служби безпеки України у Волинській області (далі – Архів УСБУ у Волин. обл.), ф. Припинених архівно-кримінальних справ (далі – ФП), спр. 6672. Арк. 115.

³³ Історія українського війська (1917–1995) / Упорядник Я. Дашкевич. Львів : Світ, 1996. С. 524.

³⁴ Літопис УПА. Нова серія, т. 11. Мережа ОУН (б) і запілля УПА на території ВО «Заграва», «Турів», «Богун» (серпень 1942 – грудень 1943 рр.). К. – Торонто : Літопис УПА, 2007. С. 96.

свідчень, після того, як українська районна поліція залишила місто, прийшли польські підрозділи. Почались арешти свідомих українців. Ця участь не оминула і його. 29 червня 1943 р. він був арештований і доставлений у Луцьку в'язницю. Його обшукали, забрали гроші, годинник, течку з паперами і відвели до камери № 7. За словами Кобилка, остання мала велике вікно, у ній перебувало ще шестеро осіб: директор обласної кооперації М. Степанюк, директор «Заготскоту», його заступник, директор відділу млинів Царюк із заступником, а також один росіянин з під Сталінграду. Сніданок розпочинався о 7 год. ранку. Кожному давали по шматку хліба і каву без цукру, яка була налита у банку з під консервів. Обід був такий самий як і сніданок – коробка консервів і шматок чорного хліба. Керував в'язницею німець старшого віку на ім'я Кріс, який ходив із собакою і сам приймав участь у розстрілах людей³⁵.

5 липня 1943 р. до Луцької в'язниці на вантажних автомобілях привезли багато людей. На подвір'ї були виставлені столи і стільці, прибув начальник луцького гестапо доктор Фішер з іншими співробітниками. Комісія почала викликати по прізвищах тих, кого тільки що привезли, а також тих, хто вже знаходився у в'язниці. Першим викликали колишнього посадника міста Є. Тиравського³⁶ з дружиною. Жінок і чоловіків розділяли окремо.

Після цього І. Кобилка перевели до камери № 16 із двома вікнами, які виходили на р. Стир. Разом із ним також опинились доктори Залевський та Омельчук, інженер Поліщук, священник Малюжинський, інтендант Соловей, пан Степанюк, директор Білецький, посадник Тиравський, директор контори «Заготскот».

О 12 год. в'язням камери № 16 принесли обід у вигляді юшки і шматка хліба. Єдиним позитивом було те, що вікна у камерах відчинялись і бранці могли дихати свіжим повітрям. Незабаром усіх

³⁵ Зек Б. Волинь у житті Івана Кобилка (1882–1951) – першого помічника комісара шляхів УНР: польські утиски, радянські репресії і нацистський терор. *Наукові записки Рівненського обласного краєзнавчого музею* : зб. наук. праць. Вип. XV. Рівне : Дятлик М., 2017. С. 121.

³⁶ Посадник Євген Тиравський (1885–1957) – другий після Миколи Єрмолаєва голова міської управи Луцька періоду німецької окупації. У 1949 р. емігрував до Австралії, проживав у Сідней, де й помер 25.6.1957.

почали знову виводи і садити по 12 чоловік у вантажівки покриті брезентом. У кузові також розташовувалась охорона, яка складалась із двох гестапівців. Усіх попередили, що при втечі будуть одразу розстрілювати. Луцька тюрма не вмещала всіх затриманих. Тому арештантів перевозили до Рівненської в'язниці, де страчували або ж відправляли до концентраційних таборів³⁷.

Масові арешти в Луцьку описує у своїх спогадах і Б. Кох. За його словами, після вбивства одного німецького офіцера було арештовано 100 українців і 100 поляків. Серед них опинився Б. Кох з батьком³⁸. Арешти пройшли і в інших містах Волині, у тому числі у вересні 1943 р. у Володимирі-Волинському. Всіх арештованих поляків на автобусах відправляли до Луцька³⁹. Разом із цим підпільна газета «Вільна Україна» за вересень 1943 р. повідомляла, що в Луцьку німці провели масові арешти серед духовенства, інтелігенції й частково робітників. Було затримано понад 100 українців і 200 поляків. У місті чути щораз менше української мови. Причина цього – німецький терор⁴⁰.

Розгортання Руху Опору, як і наближення фронту дзеркально посилювало нацистські репресії. Вживаючи заходів для нейтралізації політичних опонентів, 16 жовтня 1943 р. у Луцькій тюрмі стратили 23 українці. Від 31 жовтня процес знищення українських політв'язнів у волинських тюрмах набуває масового поширення⁴¹.

Поряд з діями українського і польського визвольних рухів, представниками інтелігенції обох народів, нацистська влада вела боротьбу із радянським підпіллям в Луцьку аж до кінця перебування в місті. Так, 24 грудня 1943 р. німці арештували В. Унрау (на той час статист-перекладач гебітскомісаріату – авт.), О. Ткаченка (працівник редакції «Німецької української газети»), М. Харламова (автомеханік «Українфільму»), П. Калінкіна (працівник контори закупу

³⁷ Зек Б. Волинь у житті Івана Кобилка (1882–1951). С. 121.

³⁸ Зек Б.М. Луцьк у роки нацистської окупації. С. 105.

³⁹ Літопис УПА. Нова серія, т. 1. Видання Головного командування УПА. К. – Торонто: Літопис УПА, 1995. С. 192.

⁴⁰ Літопис УПА. – Т. 2. Волинь і Полісся. Німецька окупація. Кн. 2: Бойові дії УПА з англійським резюме. 3-тє вид. Торонто: Літопис УПА, 1990. С. 136.

⁴¹ Там само. С. 184.

і збуту), П. Савельєву (бухгалтер банку), М. Дунаєву, П. Болдирєва, М. Кудрявцеву, М. Колінченка та інших учасників радянського підпілля або ж тих, хто їм співчував⁴². Загалом до вказаної групи арештантів увійшло близько 32 осіб. У результаті було страчено близько 25 підпільників, серед них П. Савельєву і М. Дунаєву. Швидше за все, після розстрілу, їхні тіла були облиті бензином і спалені⁴³. Страти могли відбуватись і поза пенітенціарним закладом. Так у ніч на 1 січня 1944 р. у с. Підгайці було вбито близько 100 луцьких в'язнів. Розстріл проводився у місцевій школі. Загиблих поховали у братській могилі, під час ексгумації якої було виявлено 53 тіла⁴⁴. За пізніше зібраними свідченнями очевидців, 12–13 січня 1944 р. у Луцькій тюрмі розстріляли близько 315 чоловік, їхні тіла також були облиті бензином і спалені⁴⁵. Загалом лише з червня 1943 р. по січень 1944 р. у Луцькій в'язниці було страчено близько 658 осіб.

2 лютого 1944 р. до міста увійшли підрозділи Червоної армії. Згідно з радянськими джерелами на території в'язниці було відкрито могили вбитих. Частина тіл була розпізнана рідними, забрана і перепохована. Серед вбитих було виявлено четверо дітей⁴⁶. До вказаного переліку очевидно увійшли усі ті, хто міг становити будь яку загрозу нацистській владі разом із членами родин, незважаючи на свою національну приналежність, релігійні переконання та життєвий світогляд.

У порівнянні з іншими періодами Луцька в'язниця в умовах нацистської окупації виконувала не лише роль пенітенціарної установи, але й стала складовою втілення так званої східної політики III Рейху. Розстріл в'язнів 23 червня 1941 р. був використаний німецькою владою у поширенні пропаганди антисемітизму, згодом, як привід початку Голокосту. В'язниця стала місцем утримання

⁴² ГДА СБУ, ФП, спр. 76134. Унрау В.Г. Арк. 13.

⁴³ Зек Б.М. Луцьк у роки нацистської окупації. С. 120.

⁴⁴ ДАВО, ф. р. – 66, оп. 4, спр. 13. Арк. 4.

⁴⁵ Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 57, оп. 4, спр. 212. Арк. 1.

⁴⁶ ДАВО, ф. р. – 66, оп. 4, спр. 13. Арк. 2.

радянських полонених, які стали жертвою антигуманної політики нацистів. У якості пенітенціарного закладу, Луцька в'язниця використовувалась німецькою владою під час боротьби з Рухом Опору, у тому числі в умовах польсько-українського протистояння, яким послуговувались нацистські окупанти. Луцька в'язниця у період окупації – це й місце страт, чисельність жертв і локалізація захоронень яких потребує подальшого вивчення.

Анотація

Мета дослідження висвітлити функціонування Луцької в'язниці у період нацистської окупації, розкрити її значення в карально-репресивній політиці III Рейху.

Методологія дослідження ґрунтується на принципах науковості, об'єктивності та системності. Під час роботи були застосовані, як загальнонаукові так і спеціальні методи історичного пізнання. До останніх варто віднести історико-системний, історико-описовий, історико-проблемний, просопографічний методи. Під час дослідження виникла необхідність звернутись до методологічних практик суміжних гуманітарних дисциплін – філософії, психології та соціології.

Наукова новизна роботи полягає у першій спробі комплексного висвітлення історії Луцької в'язниці у період нацистської окупації, не лише, як будівлі, але й інституції, що стала одним із засобів втілення політики III Рейху.

Висновки. Луцька в'язниця, як пенітенціарний заклад функціонувала з часів Російської імперії. Внесок дослідників у вивчення історії установи переважно стосується лише 20–40-х рр. ХХ ст. Та навіть у цих обмежених часових рамках, предметом уваги дослідників у більшій мірі став розстріл бранців Луцької в'язниці. Подальший період нацистської окупації все ще лишається не висвітленим та маловідомим.

Розстріл луцьких в'язнів 23 червня 1941 р. став складовою трагедії західноукраїнських земель на яку робила ставку нацистська влада у стратегії втілення расистської ідеології. Розповідаючи про злочини радянської влади, нацисти всіляко пропагували ототожнення

більшовизму із євреями. Їхнім завданням було не лише спровокувати етнічну неприязнь, але й знайти аргументи – пояснення мотивів своїх майбутніх злочинів. У розстрілі в'язнів в Луцьку німецькі окупанти звинуватили єврейську громаду. У результаті на початку липня 1941 р. відбулась масова страта чоловіків євреїв неподалік будівлі тюрми.

Розстріл 23 червня 1941 р. мав значний резонанс у суспільстві. З метою вшанування страчених в'язнів у багатьох населених пунктах пройшли публічні відкриття меморіалів та символічних могил. Ініціаторами цього виступали, як члени ОУН так і місцевий актив громад. Тема розстрілу в'язнів постійно була присутня на шпальтах періодичних видань того часу.

У зв'язку із поразкою Червоної армії, значна кількість радянських комбатантів потрапила в полон. На певний період часу їх розмістили у будівлі Луцької в'язниці. Згодом заклад використовувався окупаційною владою за прямим призначенням. Проаналізовані джерела розкривають роль в'язниці під час боротьби з Рухом Опору, активна фаза розгортання якого припала на 1943 р. Луцька в'язниця у карально-репресивній машині нацистів постала не лише, як пенітенціарний заклад із жалюгідними умовами утримання, але й місце страт.

2 лютого 1944 р. перші підрозділи Червоної армії увійшли до міста. Згідно з радянськими джерелами на території в'язниці були виявлені поховання. Варто припустити, що тіла розстріляних напередодні вступу Червоної армії до Луцька були ексгумовані. Однак, все ще не встановлена локалізація масових захоронень убієнних за період 1941–1944 рр., які згідно джерел можуть бути, як на території в'язниці так і навколо неї. Невідомою залишається і сама кількість страчених бранців у Луцькій тюрмі за час німецької окупації. Окреслене коло питань потребує подальшого вивчення.

Ключові слова: Луцьк, в'язниця, окупація, арешти, розстріли, в'язні.

Abstract

The aim of the study is covering the functioning of the Lutsk prison during the Nazi occupation, to reveal its significance in the punitive and repressive policy of the Third Reich.

Research methodology is based on the principles of scientificity, objectivity and systematics. During the work, both general scientific and special methods of historical cognition were used. The latter include historical-systemic, historical-descriptive, historical-problematic, prosopographic methods. During the research there was a need to turn to the methodological practices of related humanities – philosophy, psychology and sociology.

Scientific novelty of the work is used in the first program of comprehensive coverage of the history of Lutsk prison during the national occupation, not just as a building, but also an institution that became one of the means of implement policy of the Third Reich.

Conclusions. Lutsk Prison has been a penitentiary establishment since the days of the Russian Empire. The contribution of researchers to the study of the history of the institution mainly relates only to the 20-40s of the XX century. And even within these limited time frames, the execution of prisoners in Lutsk prison has become the subject of more attention of researchers. The subsequent period of Nazi occupation still remains unexplained and little-known.

The execution of Lutsk prisoners on June 23, 1941, was part of the tragedy in Western Ukraine, which the Nazi authorities relied on in their strategy to embody racist ideology. In talking about the crimes of the Government of the Soviet Union, the Nazis did their best to promote the identification of Bolshevism with the Jews. Their task was not only to provoke ethnic hatred, but also to find arguments to explain the motives for their future crimes. The German occupiers blamed the Jewish community for the firing squad of prisoners in Lutsk. As a result, in early July 1941, a mass execution of Jewish men took place near the prison building.

The firing squad on June 23, 1941 had a significant resonance in society. Memorials and symbolic graves were unveiled in many settlements to honor the executed prisoners. Both Organization of Ukrainian Nationalists (OUN) members and local community activists initiated this. The subject of the execution of prisoners was constantly present in the columns of periodicals of the time.

A significant number of Soviet combatants were taken prisoner in connection with the defeat of the Red Army. They were placed in the

Lutsk prison for a certain period of time. Subsequently, the institution was used by the occupying power for its intended purpose. The analyzed sources reveal the role of the prison during the struggle against the Resistance Movement, the active phase of which took place in 1943. Lutsk prison in the Nazi punitive machine emerged not only as a penitentiary establishment with poor conditions, but also a place of execution.

On February 2, 1944, the first units of the Red Army entered the city. According to Soviet sources, burials were found in the prison. It should be assumed that the bodies of those shot on the eve of the Red Army's entry into Lutsk were exhumed. However, the location of the mass graves of those killed during the period 1941-1944 has not yet been established, which according to sources can be both in and around the prison. The number of prisoners executed in Lutsk prison during the German occupation remains unknown. The outlined range of issues needs further study.

Key words: Lutsk, prison, occupation, arrests, executions, prisoners.